

Interpretation of the image of a bird On the example of M. Kenjabek's poem

(Nodira Siddikova)

Аннотация: Мақолада шоир Мирзо Кенжабекнинг образ яратиш маҳорати ҳақида фикр юритилган. Бунда шоир бадиий ифодалаган ижтимоий-фалсафий ғояларнинг лирик композициядаги ўрни, уларнинг мумтоз шеърятимиз анъаналарига мувофиқлиги илмий исботланган.

Калит сўз ва иборалар: шеър, образ, рамз, талқин, анъана, Мирзо Кенжабек.

Куш бадиий адабиёт, хусусан, ўзбек шеърятининг қадимий тимсолларидан бири бўлиб, халқ оғзаки ижодида ҳам, ёзма адабиётида ҳам ўзига хос рамзий-мажозий маъно ташувчи тимсол сифатида гавдаланади. Зеро, образли ифода ёрдамида “ботиний оламдаги ўзгаришлар динамикасининг ўсиб бориш характери орқали лирик образ ва, ўз навбатида, лирик сюжетнинг лирик композициядаги ўрнини белгилаш мумкин бўлади”. [1,2] Шу маънода Мирзо Кенжабекнинг шеърларидаги куш ва унинг бадиий-эстетик функциясини тадқиқ этиш эҳтиёжи юзага келади.

Маълумки, бадиий матнга киритилган образ, бу ерда куш, инсонпарварлик, ҳаётсеварлик, шукроналик ғояларини ифодаси сифатида олинishi мумкин. Буни шоир “Ватан кушлари” шеърда таҳлилида кузатиш мумкин [3, 6]. Шеърда Яратганга тасбеҳ айтаётган, бетакрор сайрашлари орқали шукроналар билдираётган куш образи кўз олдимизда намоён бўлади. Ҳали буни очиқ-ойдин айтиш мавриди келмаган давр мафқураси ижодкорни образлар тимсолида сўз айтишга ундайди. У кўнглида кечган, тилида ошкор айтолмаган қанча-қанча дил изҳорларни кушлар тили, кушлар сайроғининг оҳанглари замирига сингдириб юборган. Шоир мазкур шеърда ёзади:

Кушлар баланд сайрар субҳи содиқда,

Бу сайроқда ғурур ишораси бор.

Бу куйда ўзлари турган борлиққа,

Ватанга ҳомийлик ифодаси бор...

Мазкур мисралар замирига сингдирилган маънолар қатламини англаш учун унда ишлатилган поэтик деталларга эътибор қаратиш зарур бўлади. Кушлар субҳи содиқда сайрамоқда. Маълумки, субҳи содиқ ибораси мазмунан нурларга буркалаётган тонг тушунчасини ифодалаб, покизалик, сокинлик, ҳайратда қолиш каби маъноларга ҳам ишора қилади. Куш образининг мисрадаги поэтик талқинига эътибор қаратсак, борлиққа тонг нурларининг таралиши озодликни, кушлар сайроғи эса бундан қувончга тўлган халқнинг эрк нашидасини англатади. Шу боис бу сайроқда ўз эркини қўлга киритган элнинг ғурури, истиқлол куйига йўғрилган нашидасида эса ўзи турган макон ва ўзи яшаётган замонга ҳомийлик – эгалик туйғуси мужассамлиги кўринади.

Мирзо Кенжабек шеърятда пейзаж тасвири алоҳида ўрин тутди. Юқоридаги мисраларда ҳам лирик қаҳрамон кечинмалари табиат манзаралари билан уйғунликда акс эттирилган. Бу ҳамоҳанглик шеърнинг кейинги бандларида ҳам давом эттирилади:

Куйлангиз, кушларим, куйлангиз сархуш,

Тирик қалб сизларни олгай тушуниб.

¹ Фарғона вилоят телерадиокомпанияси,
1-тоифали муҳаррир.
ФарДУ тадқиқотчиси.

Менинг ҳам кўксимда уйғонди бир куш,
Куйлагим келмоқда сизга қўшилиб.

Бандда рухий параллелизм усули ёрдамида инсон руҳи ва реал борлиқдаги кушлар куйининг ўзаро ёндошлиги ҳамда алоқасини кузатиш мумкин. Наво юракни уйғотар экан, азалий оҳанглар, қадим муножотлар кулоғимизга эркинликнинг кўҳна сасларини олиб киради ва улар туфайли нафақат қалбимиз, балки бутун вужудимизда аллақандай сирли, завқ ва шавққа тўла туйғулар уммони жўшади. Шеърда бадиий тасвир воситалари табиатда рўй бераётган воқеа-ҳодисалар билан умумлашади. Жонлантириш воситасида тилга кирган кушлар сайроғида лирик қаҳрамон қалб кечинмалари ўз ифодасини топади. У кушларга мурожаат этар экан, уларнинг сархуш куйларини ҳар бир тирик қалб тушуниб етишини таъкидлайди. Тирик қалб, шоир назарида, ўзлигини англаган инсон қалбидир. Ўзлигини англаш эса бу ўткинчи дунёга нима учун келтирилганлиги ва ўзига берилган умр неъматини нималарга сарф этиши зарурлигини теран англаб етишдир. Лирик қаҳрамон ана шундай қалби бедор ватандошларимиз тимсоли ҳисобланади. Шу боис субҳи содиқда сархуш куйлаётган кушларнинг овози унинг бутун вужудида акс-садо беради ва кўксидаги бир кушни уйғотиб юборади. Дунё ҳақиқатини англаб етаётган шоир қалбида кушлар овозига эш бўлган эрк нашидаси янграй бошлайди.

Бу шеър Мирзо Кенжабек ижодидаги тасаввуфий қарашларларни ҳам ўзида мужассам этган. Инсон қалби Яратганнинг қудрат қўли остида тураркан доимо улуг руҳга интилади. Бу интилиш доимий зикр, куш тили билан айтганда баланд сайроқлар орқали ифода этилади. Зеро, субҳи содиқ – бу муножот дами, Яратганга тавалло фурсати ҳам саналади. Бу лаҳзалар сайраётган кушлар учун ўз яратувчисига беҳисоб ҳамдлар айтиш, Парвардигор яна бир осойишта тонгга етказганига шукрона билдириш учун ўзлигини англаб етиш онлари сифатида баҳоланади. Сархушлик Яратган меҳри ва берган неъматларини англаш орқали Ўзига талпиниш, ўзни унутиш ва аслини топиш, азалга илтижолар қилиш ёрдамида улуг даргоҳидан умидворликни юзага келтиради. Илм мажлислари, олимлар суҳбатлари қалбни уйғотади. Солик кўксида уйғонган куш – висол умиди, ўзликни англашга бўлган интилиш одимларидир. Ўзлигини англаган инсон эса қайси замон ва маконда яшашидан қатъи назар ҳар жиҳатдан хур бўлади, ўз яратувчисини танийди. Зеро, Имом Ғаззолий таъкидлаганидек, “Подшоҳ дилни ва анинг сифатларини танимоқ ҳазрати Ҳақ субҳонаху ва таолони танимоқ қалидидур”[4, 32]. Шеър мазмуни орқали Мирзо Кенжабекнинг ҳали мустабид тузум ҳукмронлик даври – ўтган асрнинг саксонинчи йилларидаёқ уйғоқ рух эгаси ҳамда эркини, озодлик қўшиғини баралла куйлашга интиқ бўлганини англаб оламиз.

Шоир талқинича, уйғониш – тафаккурни уйғотиш, ватан озодлиги томон шаҳдам одим ташлаш, демак. Мирзо Кенжабек ана шу истакни, орзуни ўша даврдаёқ теран англаб етган ва ўқувчиларга юрагининг энг ёрқин қўшиқлари сифатида тақдим эта олган. Шеърда ватан сўзи бир жойда учрайди, холос, аммо шоир ундаги кушлар образи орқали шу ватан бағридаги эрксевар инсонлар тимсолини ярата олган. Шеърнинг “Ватан кушлари” деб номланишида ҳам юртсеварларнинг, ватанга фидоларнинг янгроқ овозлари эшитилиб туради. Демак, Мирзо Кенжабек бу шеърда тонг палласида сайраётган кушлар тимсолида ватан ва халқ озодлиги йўлида ўзини қурбон қилган минглаб фидойи ватандошларимизнинг ҳаммиша барҳаёт сиймосини чизиб беришга муваффақ бўлган. Ҳар бир уйғоқ қалбда акс-садо бериши муқаррар бўлган кушлар сайроғи уларнинг халқни ғафлат уйқусидан уйғотишга қаратилган чақириқлари сифатида намоён бўлади.

Мирзо Кенжабек шеърятининг ўзига хос бадиий-эстетик хусусиятларидан бири, уларда талқин этилаётган макон ва вақт тушунчалари орқали лирик қаҳрамоннинг ломаконга интилиши, яъни полифоник – турфаранг мажозий тасвирлар замирида инсоннинг Ҳаққа бўлган илоҳий муҳаббат куйланиши саналади. “Ватан кушлари” шеърда ҳам субҳи содиқда баланд пардаларда сайраётган кушлар зикру самоълар орқали ўз қалбларидаги ҳақиқий ишқ муждаларини ошқор этади. Бу куйларда фидойилик, хижрон дардларига йўғрилган оху зор, азалий маконга қайтиш ишқи устуворлиги яққол акс этиб туради. Кушлар сайроғи – фирок, нола, шодлик, шукроналик,

хижрон, масту беҳудлик каби тушунчаларни бирлаштиради. Бу хусусиятлар Мирзо Кенжабек услубининг ўзига хос жиҳатларини намоён этади. “Шеърятда услуб тимсол, ташбеҳ ҳамда санъатларда сезилади. Шоир борки, теран мушоҳада юритади, шоир борки, сўзлар латофатини кўз-кўз қилади; шоир борки, шеърятга фикр дунёсига чўккандай сингиб кетади” [3.118]. Мумтоз адабиётимиз анъаналарига содиқ қолган ҳолда саккиз қаторгина шеърда қушлар образи орқали Фаридуддин Аттор фалсафаси, Алишер Навоийнинг илоҳий ишқ тамсилларини ўқувчига етказиб беради.

Хуллас, истеъдодли шоир кичик образ ёки детал орқали ҳам катта ижтимоий ғояларни бадий ифолаши мумкин. Бунда у ўзигача бўлган етук салафлари ижоди ҳамда улардаги бадий тамсилларни қайта муомалага киритар экан, уларга янги бадий-эстетик вазифа юклайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Йўлчиев Қ. Лирикада бадий макон ва вақт категорияси // Замонавий филологиянинг долзарб муаммолари ва ечимлари мавзусидаги халқаро илмий рецензияланган онлайн конференция. 2020, 7 декабрь journals /e-science.uz. [http:// doi/org/10/47100/conferences/v li2/313](http://doi.org/10/47100/conferences/v li2/313).
2. Расулов А. Бадийлик – безавол янгилик. – Тошкент: Шарқ, 2007. –336 б.
3. Кенжабек Мирза. Мактубларим. – Тошкент: Ёш гвардия, 1982. – 412 б.
4. Ғаззолий Абу Ҳомид. Кимиёи саодат (Рух ҳақиқати). – Тошкент: Адолат, 2005. – 176 б.